TOŻSAMOŚĆ i PAMIĘĆ

Konteksty kulturowe i społeczne

pod redakcją
Denysa Pilipowicza
Rafała Kęska

STUDIA UKRAINOZNAWCZE

TOŻSAMOŚĆ I PAMIĘĆ

KONTEKSTY KULTUROWE I SPOŁECZNE

STUDIA UKRAINOZNAWCZE

TOŻSAMOŚĆ I PAMIĘĆ

KONTEKSTY KULTUROWE I SPOŁECZNE

STUDIA UKRAINOZNAWCZE

pod redakcją
Denysa Pilipowicza
Rafała Kęska

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA AKADEMICKA
Kraków 2020

© Copyright by individual authors, 2020
© Copyright by Denys Pilipowicz, Rafał Kęsek, 2020

Recenzenci
dr hab. Anna Horniatko, prof. UAM (Polska)
prof. dr hab. Bohdan Hud', LUN (Ukraina)

Opracowanie redakcyjne
Justyna Ostafin

Skład i łamanie
Anna Basista

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-333-2 (druk)
ISBN 978-83-8138-334-9 (on-line, pdf)
https://doi.org/10.12797/9788381383349

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
✉ publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: https://akademicka.com.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp 7

CZĘŚĆ I
KONTEKSTY KULTUROWE

abp Ihor Isichenko
„Prawosławny sarmata" przeciwko mitowi Bohdana Chmielnickiego 11

Agnieszka Gronek
Ikony anonimowego malarza z zachodniej Łemkowszczyzny z lat 80. XVII wieku. Charakterystyka stylu..... 29

Alicja Z. Nowak
Katolicko-prawosławne spory o celibat w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej..... 53

Denys Pilipowicz
Tożsamość filozofa. Przyczynek do tematu Skoworoda i Ukraina 75

Anna Michałko
Rola *Trebnika* św. Piotra Mohyły w zachowaniu tożsamości religijnej rodzin ukraińskich 93

Agnieszka Matusiak
Rana – tożsamość – podmiot. Zmagania kultury i literatury ukraińskiej z traumą postkomunistyczną. Od postkolonialności do dekolonialności (zarys projektu badawczego) 115

Olga Kich-Masłej
Trudne dziedzictwo. Problem cmentarzy ukraińskich na terenach postmigracyjnych Polski Południowo-Wschodniej 133

CZĘŚĆ II
KONTEKSTY SPOŁECZNE

Ołeksandr Kornijewskyj, Artem Fyłypenko
Retrospektywna refleksja nad „porażką" w świadomości społecznej narodów Europy Środkowo-Wschodniej 165

Joanna Bobula
Konfederacja pamięci. Ukraińskie postsowieckie narracje narodowe między akceptacją a odrzuceniem (zarys problemu) 183

Paweł Sekuła
Wpływ katastrofy czarnobylskiej na proces kształtowania ukraińskiej opozycji antykomunistycznej w Związku Sowieckim 207

Michał Urban
Współczesny Lwów: między tożsamością narodową a historycznymi zaszłościami 223

Roman Kalytchak, Nataliya Romanyuk
Zakładnicy przeszłości? Lwowska Rada Obwodowa a stosunki ukraińsko-polskie ... 241

Rafał Kęsek
Problem tożsamości i samoidentyfikacji politycznej mieszkańców terenów okupowanych we wschodniej Ukrainie (w latach 2014–2020)..... 263

Noty o autorach 281

Indeks osobowy 285

https://doi.org/10.12797/9788381383349.13

Rafał Kęsek

Uniwersytet Jagielloński
https://orcid.org/0000-0002-0580-1945
e-mail: rafal.kesek@uj.edu.pl

Problem tożsamości i samoidentyfikacji politycznej mieszkańców terenów okupowanych we wschodniej Ukrainie (w latach 2014-2020)

The problem of political identity and self-identification of the inhabitants of the occupied territories in eastern Ukraine (in the years 2014-2020)

Summary

In this article, the author analyzes the issue of political identity and self-identification of the inhabitants of the occupied territories in eastern Ukraine. Based on the results of sociological research carried out in Donbas in 2014-2020, the author describes the worldview and attitudes of people who live in unrecognized "republics" in the Donetsk and Lugansk regions. The views, opinions, the vision of the world and political self-identification of people living in regions occupied by separatists are intensively shaped by Russian propaganda, local media and the "republican" education system. The analysis shows that in the occupied territories a new regional identity is being created. The new identity that distinguishes the inhabitants of Donbas is to confirm that a given region is unique in the entire post-Soviet area, which implicitly means that it has special rights and privileges, also of a political nature. As a result, anti-Ukrainian and anti-Western views dominate among the inhabitants of areas not controlled by Kyiv, most of their inhabitants would like to join Russia and do not see their future within Ukraine. This calls into question Kyiv's plans to reintegrate the occupied territories in the Donetsk and Luhansk Oblasts.

Keywords

Ukraine, Russia, Donbas, war, separatism, political identity

Wprowadzenie

W wyniku wojskowej agresji rosyjskiej i wsparcia przez Rosję procesów separatystycznych we wschodniej Ukrainie na przełomie 2014/2015 r. Kijów utracił kontrolę nad częścią obwodu donieckiego i ługańskiego. „Zbuntowane" rejony wschodniej

Ukrainy w kwietniu 2014 r. ogłosiły powstanie tzw. Donieckiej Republiki Ludowej (DRL) i Ługańskiej Republiki Ludowej (ŁRL), nieuznawanych przez społeczność międzynarodową quasi-państw, które w okresie omawianym w niniejszej analizie funkcjonowały dzięki militarnemu i gospodarczemu wsparciu Federacji Rosyjskiej. Powołanie do życia tzw. republik ludowych na terenie wschodniej i docelowo także południowej Ukrainy było pierwszym etapem planu prowadzącego, w zamyśle strony rosyjskiej, do dezintegracji państwa ukraińskiego i utworzenia na terenach południowo-wschodniej Ukrainy nowego bytu politycznego – Noworosji. Co istotne, jednym z kluczowych czynników, który w 2014 r., a także w kolejnych latach determinował poglądy obywateli Ukrainy we wschodnich regionach kraju oraz wpływał na ich decyzje, była, podobnie jak miało to miejsce w przypadku anektowanego Krymu, kwestia tożsamości czy też samoidentyfikacji politycznej osób zamieszkujących ukraiński wschód i południe kraju. To właśnie przekonanie o głęboko zakorzenionej prorosyjskości tych regionów, słabym przywiązaniu do państwa ukraińskiego i powszechnym wpływie zmitologizowanej spuścizny sowieckiej, wzmacniającej tendencje antyukraińskie, stanowiło podstawę akcji inicjowanych we wschodniej Ukrainie po rewolucji godności. W lipcu 2017 r. przedstawiciele nieuznawanych „republik" oraz innych ukraińskich regionów ogłosili powstanie nowego państwa – Noworosji, niemniej był to akt jedynie propagandowy, nierodzący żadnych realnych następstw[1]. Jednym z rzeczywistych skutków konfliktu jest podział dwóch wschodnich obwodów Ukrainy, które od 2014 r. przecina tzw. linia rozgraniczenia. Dla mieszkańców zarówno terenów kontrolowanych przez Kijów, jak i rejonów wchodzących w skład zbuntowanych „republik" wraz z upływem czasu linia ta stała się *de facto* granicą oddzielającą dwie coraz bardziej różniące się od siebie rzeczywistości społeczno-polityczne[2].

Stosunek do rewolucji godności

Procesy polityczne zachodzące we wschodniej Ukrainie, ich uwarunkowania historyczne i współczesne oraz specyfika tożsamości regionalnej w Donbasie, w tym samoidentyfikacja polityczna mieszkańców regionu, stały się w ostatnich latach przedmiotem wielu opracowań i analiz zarówno na samej Ukrainie, jak i poza jej granicami[3]. Niniejszy tekst koncentruje się głównie na kwestii samoidentyfikacji po-

[1] *Представители ДНР, ЛНР и регионов Украины объявили в Донецке о создании государства Малороссия*, [on-line] https://dan-news.info/politics/predstaviteli-dnr-lnr-i-regionov-ukrainy-obyavili-v-donecke-o-sozdanii-gosudarstva-malorossiya.html – 25 VI 2020.

[2] R. Kęsek, *Funkcjonowanie linii rozgraniczenia na terenie wschodniej Ukrainy. Aspekty militarne, polityczne, gospodarcze i społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy, bezpieczeństwo Polski*, t. 5: *Metamorfozy bezpieczeństwa. Teraźniejszość i przeszłość*, red. E. Maj et al., Lublin 2017, s. 167.

[3] С. Кульчицький, Л. Якубова, *Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини*, Київ 2020; М.С. Кармазіна, *Політичні ідентичності в сучасній Україні. Міська громада Донецька*, Київ 2016; *Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та*

litycznej osób zamieszkujących tereny znajdujące się pod kontrolą sił separatystycznych we wschodniej Ukrainie. Podstawę analizy, główne źródło kluczowych danych, stanowią trzy sondaże socjologiczne przeprowadzone kolejno w 2014, 2016 i 2019 r. we wschodnich regionach Ukrainy. Pierwsze badanie sondażowe zostało zrealizowane w kwietniu 2014 r. przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii i obejmowało wszystkie południowo-wschodnie obwody Ukrainy (dniepropietrowski, doniecki, zaporoski, ługański, mikołajowski, odeski, charkowski i chersoński)[4]. Kolejny sondaż przeprowadziła w czerwcu 2016 r. międzynarodowa agencja badawcza IFAK Institut. W tym badaniu po raz pierwszy skonfrontowano opinie mieszkańców terenów kontrolowanych przez Kijów z poglądami osób przebywających na terenach okupowanych[5]. Wreszcie trzecim filarem źródłowym niniejszego opracowania są wyniki dużego sondażu zrealizowanego w październiku 2019 r. wyłącznie w rejonach wchodzących w skład samozwańczych republik na wschodzie Ukrainy. W badaniu tym wzięło udział ponad 1600 respondentów z ponad 30 miejscowości położonych na terenach okupowanych[6].

Teoretycznie można było oczekiwać, że dwa tak krytyczne wydarzenia, jakimi bez wątpienia są rewolucja i agresja zewnętrzna, wygenerują impuls, który doprowadzi do daleko idącej jakościowej zmiany, wzmocnienia (konsolidacji) społeczeństwa ukraińskiego oraz do rozstrzygnięcia wielu dylematów w sferze tożsamości politycznej, obywatelskiej czy narodowej. Mówimy tu nie tyle o unifikacji, ile o zbliżeniu stanowisk i światopoglądu osób zamieszkujących regiony państwa ukraińskiego, które tradycyjnie już funkcjonowały w politycznej kontrze wobec siebie od początku lat 90. Proces ten miałby również uwzględniać swoiste „zukrainizowanie" samoidentyfikacji politycznej mieszkańców obwodów południowych i wschodnich.

напрями врегулювання. Аналітична доповідь, ред. О.О. Рафальський, Київ 2015; M. Studenna-Skrukwa, *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014; M. Gentile, *West-oriented in the East-oriented Donbas: a political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine*, „Post-Soviet Affairs" 2015, Vol. 31, No. 3, s. 201-223; G. Sasse, A. Lackner, *War and identity: the case of the Donbas in Ukraine*, „Post-Soviet Affairs" 2018, Vol. 34, s. 139-157; S. Kudelia, J. van Zyl, *In My Name: The Impact of Regional Identity on Civilian Attitudes in the Armed Conflict in Donbas*, „Nationalities Papers" 2019, Vol. 47, Issue 5, s. 801-821; O. Haran, M. Yakovlyev, M. Zolkina, *Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas*, „Eurasian Geography and Economics" 2019, Vol. 60, Issue 6, s. 684-708.

[4] Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова, *Південний Схід: гілка дерева нашого*, [on-line] https://zn.ua/ukr/internal/pivdenniy-shid-gilka-dereva-nashogo-_.html – 25 VI 2020.

[5] *Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження „Особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної та непідконтрольної Україні територій Донецької області": висновки та рекомендації*, [on-line] https://issuu.com/doncvu/docs/donetsk_region_identity – 2 VII 2020.

[6] *Звіт по проекту „Соціально-політичні настрої жителів частини Донецької та Луганської областей, які тимчасово не знаходяться під контролем України"*, [on-line] https://www.slideshare.net/UIFuture/ordlo-zvit-lystopad – 10 VII 2020.

Co znamienne, w analizach publikowanych na Ukrainie po 2014 r., które próbują odpowiedzieć na pytanie o wpływ rewolucji i agresji rosyjskiej na stan świadomości obywatelskiej i ewentualne zmiany w sferze tożsamości oraz samoidentyfikacji politycznej, możemy odnaleźć dwie różne, choć nie do końca wykluczające się tezy. Z jednej strony autorzy ukraińscy wskazują na wciąż duże rozbieżności stanowisk, a nawet fundamentalne sprzeczności w interpretacji wydarzeń na Ukrainie po 2014 r.[7] Z drugiej zaś odnotowywane jest wyraźne zwiększenie świadomości obywatelskiej zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i w kontrolowanych przez Kijów rejonach obwodu donieckiego i ługańskiego, gdzie zaobserwowano znaczące osłabienie dominującej do tej pory samoidentyfikacji lokalnej i regionalnej na rzecz samoidentyfikacji ogólnoukraińskiej[8].

Zdecydowanie odmiennie przedstawia się natomiast sytuacja na terenach, które od 2014 r. pozostają poza kontrolą władz centralnych w Kijowie. Poglądy, opinie, wizja świata i samoidentyfikacja polityczna osób zamieszkujących rejony zajęte przez separatystów są intensywnie kształtowane przez rosyjską propagandę, lokalne media oraz „republikański" system oświaty[9]. Jednym z integralnych elementów polityki informacyjnej kreowanej przez separatystów na terenach niekontrolowanych jest wykorzystywanie i wyolbrzymianie stereotypów i podziałów, które były bardzo mocno zakorzenione w świadomości mieszkańców Donbasu jeszcze przed rewolucją godności. Niestety działania te należy ocenić jako skuteczne, a efektywność propagandy w samozwańczych „republikach" wynika m.in. z faktu, że jeszcze przed 2014 r. donbaska tożsamość regionalna była kreowana przez mechanizm konfrontacji z pozostałymi regionami Ukrainy[10].

Warto w tym miejscu przypomnieć, że Majdan 2013 r. był jednym z tych wydarzeń, które zawierało w sobie ten element konfrontacji i nawet jeśli w sposób niezamierzony, w efekcie wzmocniło podziały w społeczeństwie ukraińskim, w tym zwłaszcza na linii Donbas–reszta Ukrainy. Badanie sondażowe z grudnia 2013 r. wskazywało wyraźnie, że w ocenie wydarzeń w Kijowie Ukraina podzieliła się na dwie praktycznie równe części. Protesty popierało ówcześnie 50% ankietowanych, 43% było im przeciwnych. Najistotniejszy jest tu fakt, że poparcie lub brak akceptacji działań podejmowanych przez protestujących miało wymiar *stricte* regional-

---

[7] О. Майборода, *Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних політичних рішень*, „Наукові записки" 2017, Вип. 5/6 (91/92), s. 139.

[8] O. Haran, M. Yakovlyev, M. Zolkina, *op. cit.*, s. 684.

[9] *Только пять баллов! Как идет борьба за школьников самопровозглашенных республик Донбасса*, [on-line] https://novayagazeta.ru/articles/2019/09/03/81826-tolko-pyat-ballov?utm_source=tw&utm_medium=novaya&utm_campaign=moya-dochka--pomnyu--pervyy-klass-zakonchil – 4 VII 2020.

[10] J. Abibok, *Na drodze do stworzenia „narodu Donbasu". Polityka tożsamości samozwańczych republik na wschodzie Ukrainy*, *Komentarze OSW*, nr 270, [on-line] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-06-06/polityka-tozsamosci-samozwanczych-republik-na-wschodzie – 4 VII 2020.

ny. Majdan został jednoznacznie poparty przez obwody zachodnie i centralne, swój sprzeciw w większości wyrażali natomiast mieszkańcy wschodu i południa Ukrainy. Znamienne, że owo rozdarcie opinii publicznej na Ukrainie w grudniu 2013 r. było wyraźnie widoczne także na poziomie pytań bardziej skonkretyzowanych. Za podpisaniem umowy stowarzyszeniowej opowiadało się ówcześnie 47,7% ankietowanych, 43,1% było odmiennego zdania. Odwołania rządu Mykoły Azarowa chciało 47,9% obywateli, przeciwko opowiedziało się w badaniu 41,5%. Za rozwiązaniem Rady Najwyższej Ukrainy i przedterminowymi wyborami optowało 43,3% biorących udział w ankiecie, 43,1% miało opinię odmienną. Za uwolnieniem Julii Tymoszenko z więzienia opowiedziało się ówcześnie 42,1% respondentów, przeciwnych było 45,5%. Odwołania W. Janukowycza z zajmowanej funkcji i przedterminowych wyborów prezydenckich chciało 43,2%, przeciwnego zdania było 45,7% ankietowanych. Za rozformowaniem oddziałów milicji „Berkut" było 40,4% obywateli Ukrainy, przeciwko 39,3%[11].

Należy zwrócić uwagę na to, że co prawda rewolucja godności miała wymiar ogólnoukraiński, jednak poziom partycypacji w protestach i zakres zaangażowania społecznego różniły się znacząco w przypadku konkretnych regionów (obwodów) Ukrainy. Najliczniej w protestach organizowanych na terenie Ukrainy uczestniczyli mieszkańcy obwodów zachodnich, łącznie 33% ankietowanych reprezentujących tenże region. Dodatkowo 29,5% ankietowanych w różnej formie wspomagało protestujących. Mieszańcy obwodów centralnych najliczniej uczestniczyli w akcjach protestacyjnych bezpośrednio w Kijowie – 9,2%. Stosunkowo niewielki odsetek brał udział w analogicznych akcjach w innych miejscowościach Ukrainy Centralnej – 2%. W pozostałych regionach państwa ukraińskiego liczby te były znacznie niższe. W obwodach południowych w Majdanie (kijowskim lub lokalnym) uczestniczyło 2% obywateli, w regionach wschodnich – 3%, na Donbasie – 3%[12].

Kiedy w pierwszą rocznicę ukraińskiej rewolucji zapytano obywateli kraju o ich interpretację, postrzeganie Majdanu, w skali ogólnokrajowej nieznacznie przeważało przekonanie, że była to świadoma walka obywateli, którzy zjednoczyli się w obronie swoich praw (38% wskazań). Jednocześnie 31% badanych w skali kraju w rok po wydarzeniach było przekonanych, że na Ukrainie doszło do przewrotu państwowego. Przy czym w grupie tej połowa respondentów wskazała, że przewrót został przygotowany przez ówczesną opozycję polityczną, druga połowa uznała natomiast, że wydarzenia zainicjowano przy wsparciu i z inspiracji Zachodu[13].

Co najistotniejsze, uwzględniając podział regionalny dla danego badania, możemy ponownie wykazać bardzo duże zróżnicowanie opinii społecznej na Ukrainie. W ob-

[11] *Громадська думка: підсумки 2013 року*, [on-line] https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2013-roku – 4 VII 2020.

[12] *Річниця Майдану – опитування громадської та експертної думки*, [on-line] https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki – 5 VII 2020.

[13] *Ibidem*.

wodach zachodnich ponad 70% ankietowanych uznało, że Euromajdan był świadomą walką obywateli o swoje prawa. Z kolei zdecydowana większość mieszkańców Donbasu miała opinię diametralnie odmienną, aż 72% respondentów stwierdziło, że Euromajdan to przewrót państwowy, w tym dla 21% był to przewrót przygotowany przez opozycję, a według aż 51% Euromajdan został wywołany przy wsparciu Zachodu[14].

Rezultaty badania sondażowego z kwietnia 2014 r. przeprowadzonego przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii pozwoliły jego autorom na postawienie kilku zasadniczych tez. Po pierwsze, nie ma rzeczywistych podstaw, aby uznać, że istnieje odrębna, wyraźna i skonsolidowana tożsamość społeczno-polityczna wszystkich regionów Ukrainy południowej i wschodniej. Innymi słowy, nie istnieje południowy wschód Ukrainy jako kategoria polityczna czy też płaszczyzna jednolitego wyboru politycznego. Z punktu widzenia niniejszej analizy istotniejsze znaczenie ma jednak drugi wniosek. Przytaczany tutaj sondaż opinii publicznej potwierdził, że mieszkańcy dwóch wschodnich obwodów – donieckiego i ługańskiego – znacząco różnią się w swoich opiniach i poglądach od osób zamieszkujących pozostałe regiony Ukrainy wschodniej i południowej. W ich przypadku można było do 2014 r. mówić wręcz o „bliźniaczej" tożsamości społeczno-politycznej[15].

Po ucieczce Wiktora Janukowycza z kraju i ukonstytuowaniu się nowych władz w Kijowie, pełniącego ówcześnie obowiązki prezydenta Ukrainy Ołeksandra Turczynowa nie uznawało aż 74% i 70% ankietowanych mieszkańców obwodu donieckiego i ługańskiego. Podobny stosunek mieszkańcy Donbasu mieli do szefa rządu Arsenija Jaceniuka. W obwodzie donieckim 72% ankietowanych, a w obwodzie ługańskim ponad 70% respondentów twierdziło, że polityk ten nie jest legalnym premierem Ukrainy. Daleko idące wątpliwości budziła nawet legitymność ówczesnej Rady Najwyższej (49% w obwodzie donieckim, 46% w obwodzie ługańskim)[16].

Dwa wschodnie obwody Ukrainy wyróżniała również opinia wyrażona w badaniu, w którym pytano o to, kto ponosi odpowiedzialność za krwawy rozwój wydarzeń w Kijowie. Według mieszkańców regionu donieckiego i ługańskiego odpowiedzialni byli w danym przypadku przede wszystkim liderzy ówczesnej opozycji (Donieck – 57% wskazań, Ługańsk – 47%). Co czwarty mieszkaniec ukraińskiego wschodu był przekonany, że winę i odpowiedzialność za sytuację na Ukrainie ponoszą głównie państwa zachodnie (obwód doniecki – 28,5%, obwód ługański – 22,6% odpowiedzi). Znamienne było także i to, że zdecydowana większość mieszkańców Donbasu uznawała, iż funkcjonariusze milicji ukraińskiej uczestniczący w tłumieniu protestów w Kijowie wykonywali jedynie rozkazy i nie ponoszą za zaistniałą sytuację żadnej odpowiedzialności. Teza ta miała największe poparcie właśnie w obwodzie donieckim – 73% biorących udział w sondażu. Dodatkowo praktycznie co drugi mieszkaniec obwodu do-

[14] *Ibidem*.
[15] Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова, *op. cit.*
[16] *Ibidem*.

nieckiego i ługańskiego wyrażał przekonanie, że Wiktor Janukowycz nie miał wyjścia i był zmuszony do użycia siły przeciwko protestującym (odpowiednio – 48% i 45,9% wskazań)[17]. Interesującym dowodem na to, jak w przestrzeni informacyjnej Ukrainy wyolbrzymiano ówcześnie zagrożenie płynące ze strony protestujących dla mieszkańców kraju, jest sposób, w jaki w Donbasie postrzegano Prawy Sektor. Dla 73% ankietowanych z obwodu donieckiego i 72% respondentów z obwodu ługańskiego organizacja ta była „wielką formacją militarną, mającą wpływ na władzę i stanowiącą zagrożenie dla obywateli i integralności terytorialnej Ukrainy"[18].

Respondenci z Donbasu byli również przeświadczeni, że niedawne przyłączenie Krymu do Rosji to „rezultat decyzji podjętej samodzielnie przez mieszkańców półwyspu" (62,9% ankietowanych w obwodzie donieckim i 58% w obwodzie ługańskim). Co drugi obywatel zamieszkujący dwa omawiane tutaj wschodnie obwody państwa ukraińskiego uznawał prawo Federacji Rosyjskiej do obrony rosyjskojęzycznych mieszkańców południa i wschodu Ukrainy. W Donbasie odnotowano również najwyższą poza Krymem akceptację dla wprowadzenia wojsk rosyjskich na terytorium Ukrainy. Ponad 3% respondentów w obwodzie donieckim i 2,5% w obwodzie ługańskim wprost zadeklarowało gotowość przyłączenia się do armii rosyjskiej w przypadku jej interwencji na Ukrainie[19]. Powyższy wynik procentowy może wydawać się niski, niemniej zważywszy na fakt, że w obu obwodach na dzień 1 stycznia 2014 r. mieszkało ponad 6,5 mln osób, nawet bardzo przybliżona kalkulacja daje liczbę ponad 200 tysięcy potencjalnych „ochotników"[20]. Około 30% mieszkańców obwodu donieckiego i ługańskiego w kwietniu 2014 r. popierało ideę przyłączenia regionu do Federacji Rosyjskiej, praktycznie ten sam odsetek respondentów, pytany o swoją samoidentyfikację narodową, wybierał odpowiedź – Rosjanin. Wraz z osobami, które identyfikowały się jako Rosjanie-Ukraińcy, stanowiło to ponad 43% wszystkich ankietowanych[21].

Tożsamość i samoidentyfikacja polityczna na terenach okupowanych

Po dwóch latach od rozpoczęcia konfliktu we wschodniej Ukrainie, w 2016 r., przeprowadzono pierwsze oficjalne badanie opinii publicznej, w ramach którego skonfrontowano poglądy mieszkańców kontrolowanej przez Kijów i okupowanej przez

[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.
[20] Ю. Вишневський, *Демографія ОРДЛО*, [on-line] https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/demographiya-ordlo.html – 6 VII 2020.
[21] Ю. Мостова, С. Рахманін, І. Ведернікова, *op. cit.*

separatystów części obwodu donieckiego i ługańskiego. Już pierwsze pytanie, dotyczące oceny aktualnej sytuacji w Ukrainie, wskazało dosyć wyraźne zróżnicowanie opinii w zależności od tego, po której stronie linii rozgraniczenia znajdowała się osoba ankietowana. Dla mieszkańców terenów kontrolowanych przez Kijów konflikt we wschodnich obwodach był przede wszystkim kryzysem politycznym (45% wskazań), następnie rywalizacją innych państw o wpływy na Ukrainie (33%), wojną domową (31%), rywalizacją oligarchów o strefy wpływów (27%) i wreszcie – wojną z Rosją (24%). Respondenci zamieszkujący tereny okupowane, oceniając bieżącą sytuację w Donbasie, mówili w pierwszej kolejności o wojnie domowej (44% wskazań), następnie o rywalizacji oligarchów (34%), kryzysie politycznym (33%) i rywalizacji innych państw o wpływy na Ukrainie (30%). Zaledwie 14% ankietowanych uznało, że konflikt we wschodnich obwodach to *de facto* wojna z Rosją[22]. Widać wyraźnie, że mieszkańcy Donbasu, także ci z terenów kontrolowanych przez Kijów, mieli w 2016 r., po dwóch latach intensywnych działań wojennych, ogromny problem ze wskazaniem na Rosję jako źródło konfliktu i kraj, który prowadzi wojnę przeciwko Ukrainie na jej własnym terytorium. Należy pamiętać, że uznanie Rosji za agresora (czyli wroga) wiąże się w przypadku mieszkańców Donbasu w dużej mierze z radykalną zmianą własnej wizji świata i własnych, ugruntowanych doświadczeniem historycznym, przekonań. Innymi słowy, można postawić tezę, że kwestia ta (dylemat) stanowi swoiste wyzwanie dla tożsamości i identyfikacji politycznej mieszkańców ukraińskiego wschodu.

Z punktu widzenia niniejszej analizy kluczowe znaczenie mają dane, które potwierdziły, że wśród mieszkańców obwodu donieckiego, po obu stronach linii rozgraniczenia, dominowało silne poczucie samoidentyfikacji regionalnej i lokalnej. Dla ponad 60% ankietowanych najważniejszym punktem odniesienia był więc ówcześnie region lub miejscowość, w których mieszkali, a nie Ukraina jako państwo[23]. Czynnik ten jest jednym z najważniejszych elementów wykorzystywanych przez propagandę rosyjską i media kontrolowane przez separatystów. Zgodnie z tą narracją „tożsamość regionalna" wyróżniająca mieszkańców Donbasu stanowi potwierdzenie, że dany region jest wyjątkowy nie tylko w skali Ukrainy, lecz również na całym obszarze postsowieckim, co w domyśle oznacza, iż ma on szczególne prawa i przywileje, także natury politycznej[24]. Aby podkreślić ową odrębność, propaganda na terenach okupowanych, a także system oświaty w nieuznawanych „republikach" intensywnie wykorzystują w swoich przekazach termin „naród Donbasu", który – choć niejasny i trudno definiowalny – pojawia się również w quasi-naukowym dyskursie inicjowanym w DRL i ŁRL[25].

---

[22] *Аналітичний звіт…* – 6 VII 2020.

[23] *Ibidem*.

[24] *Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання*, [on-line] http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf – 7 VII 2020.

[25] *Сборник материалов Первой научной конференции историков ДНР. История Донбасса: анализ и перспективы*, [on-line] https://mid-dnr.su/media/uploads/sbornik29.11.15.pdf – 7 VII 2020.

Co istotne, w omawianym badaniu opinii publicznej po raz pierwszy w ogólnodostępnym materiale źródłowym wykazano, że mieszkańcy okupowanej części obwodu donieckiego, pytani o swoją przynależność (samoidentyfikację) obywatelską, wymieniali „obywatelstwo DRL". W 2016 r. w przeprowadzonym sondażu odnotowano 18% deklaracji tego typu. Bardzo symptomatyczny jest również rozkład odpowiedzi na pytanie, w którym ankietowani musieli rozstrzygnąć, czy ich własny system wartości i sposób myślenia są zbliżone do tych u osób zamieszkujących inne regiony Ukrainy czy też Rosję. Ponad 42% respondentów z terenów okupowanych w obwodzie donieckim uznało, że Rosjanie są im znacznie bliżsi ze względu na sposób myślenia i wyznawane wartości niż mieszkańcy innych regionów Ukrainy. Na terenach kontrolowanych przez Kijów ten wariant odpowiedzi wybrało 20% ankietowanych[26]. Należy pamiętać, że mówimy tu tak naprawdę o jednym obwodzie, którego mieszkańców do początku wojny łączyło silne poczucie wspólnoty i odrębności regionalnej. Warto tutaj również dodać, że w powiatach wchodzących w skład DRL co trzeci ankietowany (31%) wskazał, że jego system wartości i sposób myślenia odróżniają go zarówno od mieszkańców Ukrainy, jak i Rosjan[27].

W okresie omawianym w niniejszym artykule największe i jednocześnie najbardziej aktualne badanie opinii społecznej na terenach niekontrolowanych przez Kijów w obwodzie donieckim i ługańskim zostało przeprowadzone w październiku 2019 r. Wyniki tego sondażu dowodzą, że wzrosła liczba osób, które pytane o samoidentyfikację obywatelską, wybierają odpowiedź: „jestem obywatelem / obywatelką DRL lub ŁRL". Przy czym w okupowanej części obwodu donieckiego było to 23,1% ankietowanych, a w rejonach pozostających pod kontrolą separatystów w obwodzie ługańskim analogicznej odpowiedzi udzieliło aż 46,6% respondentów. Dodatkowo im młodsza osoba, tym częściej identyfikowała się jako obywatel jednej z „republik", osoby starsze (w grupie wiekowej 65+) w większości (ponad 75% wskazań) deklarowały, że są obywatelami / obywatelkami Ukrainy. Około 7% wszystkich ankietowanych z terenów obu „republik" wskazało, że posiada obywatelstwo Federacji Rosyjskiej[28]. Niestety nie istnieją dane, które pozwalałyby stwierdzić, ile osób deklarujących obywatelstwo rosyjskie to obywatele Rosji, którzy przyjechali na te tereny po 2014 r., a ile jest w tej grupie osób, które przyjęły paszport rosyjski wydawany masowo przez Rosję mieszkańcom terenów okupowanych od 2019 r. Według danych strony rosyjskiej opublikowanych na początku 2020 r. do tego momentu Rosja wydała blisko 200 tysięcy paszportów mieszkańcom Donbasu[29].

---

[26] *Аналітичний звіт…*

[27] *Ibidem*.

[28] *Звіт по проекту…* – 10 VII 2020.

[29] *У Росії заявили, що видали майже 200 тисяч своїх паспортів жителям Донбасу*, [on-line] https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/2/7236415/ – 11 VII 2020.

Stosunek do Ukrainy i świata zewnętrznego

W październikowym sondażu zapytano również o stosunek do polityków ukraińskich. Generalnie wśród mieszkańców terenów okupowanych dominuje negatywne i bardzo negatywne nastawienie do przedstawicieli ukraińskiego establishmentu politycznego. Największą antypatię i niechęć budziły w gronie respondentów takie postacie jak: Petro Poroszenko (96,5%), Julia Tymoszenko (95%), Wiktor Juszczenko (93%), Leonid Kuczma (86%), a także Wiktor Janukowycz (80%) i Wołodymyr Zełeński (79%)[30]. Znamienne, że na liście ukraińskich polityków budzących na terenach okupowanych skrajnie negatywne reakcje znalazł się również Swiatosław Wakarczuk, bardzo popularny na Ukrainie lider zespołu rockowego Okean Elzy i założyciel partii Głos. Swój negatywny stosunek do S. Wakarczuka wyraziło w badaniu aż 78% ankietowanych. Co więcej, nawet w grupie osób młodych (do 24 roku życia) pozytywnie do ukraińskiego piosenkarza odniosło się zaledwie nieco ponad 18% ankietowanych[31].

Pewnym wyjątkiem był w omawianym badaniu Jurij Bojko, jeden z kluczowych polityków partii Opozycyjna Platforma – Za Życie, która jest bez wątpienia najbardziej prorosyjskim i eurosceptycznym ugrupowaniem na ukraińskiej scenie politycznej po 2014 r. W swoim programie partia zapowiada powrót do polityki wielowektorowej, rewizję kluczowych porozumień podpisanych przez Ukrainę z Unią Europejską i WTO oraz reanimację i pogłębienie ścisłej współpracy politycznej i gospodarczej z Rosją[32]. Wśród mieszkańców okupowanej części obwodu donieckiego i ługańskiego J. Bojko w momencie, kiedy przeprowadzano ankietę, cieszył się sympatią prawie 40% respondentów[33]. Kwestia ta ma istotne znaczenie przede wszystkim w kontekście zapowiadanych przez prezydenta Ukrainy W. Zełenskiego wyborów na terenach okupowanych – miałyby się one odbyć po uprzedniej demilitaryzacji regionu i odzyskaniu nad nim kontroli przez Kijów[34]. Rodzi się w tym momencie jednak fundamentalne pytanie: kto z ukraińskich działaczy politycznych i samorządowych, lub które ukraińskie siły polityczne, byłby w stanie skutecznie partycypować w takich wyborach? Należy również mieć na względzie fakt, że ponad 70% ankietowanych mieszkańców okupowanego Donbasu nie chciało w ogóle dopuścić do udziału w ewentualnych wyborach lokalnych jakichkolwiek ukraińskich sił politycznych. Co

[30] *Звіт по проекту…*

[31] *Ibidem*.

[32] *Передвиборна програма політичної партії* „Опозиційна платформа — За життя”. *„Мир! Відповідальність! Турбота”!*, [on-line] https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html – 11 VII 2020.

[33] *Звіт по проекту…*

[34] *Виступ Президента України Володимира Зеленського на Мюнхенській безпековій конференції*, [on-line] https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-myunhens-59817 – 11 VII 2020.

więcej, praktycznie co drugi z respondentów (46%) uznał, że osoby, które wyjechały z Donbasu po 2014 r., również nie powinny mieć możliwości głosowania i współdecydowania o składzie organów przedstawicielskich w rejonach pozostających poza kontrolą Kijowa od 2014 r.[35].

Tak jednoznaczne, nacechowane sceptycyzmem i wrogością, stanowisko mieszkańców okupowanej części Donbasu ma swoje źródło w przekonaniu, że wojna we wschodniej Ukrainie to wewnętrzny konflikt ukraiński. Podobny pogląd podzielało 83% respondentów z Ługańskiej Republiki Ludowej i 69% z Donieckiej Republiki Ludowej. Zaledwie 9% ankietowanych z terenów kontrolowanych przez separatystów zgodziło się w 2019 r. ze stwierdzeniem, że wojna w Donbasie została rozpoczęta przez Rosję przy wsparciu lokalnych ugrupowań separatystycznych[36]. Wpływ rosyjskiej propagandy na terenach okupowanych, wzmocnionej dodatkowo przez powszechne odwoływanie się do spuścizny i mitologii sowieckiej, jest na tyle duży, że możemy w danym przypadku mówić o pełnej dominacji w przestrzeni informacyjnej jednej, mocno uproszczonej oraz zmilitaryzowanej, narracji społeczno-politycznej[37]. Należy zwrócić uwagę na to, że Rosja wraz z władzami DRL i ŁRL poświęca dużo uwagi indoktrynacji młodzieży dorastającej na terenach niekontrolowanych przez Kijów. Dzieci, uczniowie szkół średnich i studenci są nie tylko biernymi odbiorcami przekazu propagandowego, lecz również w sposób planowy angażuje się ich w liczne projekty propagandowe. W „republikach" funkcjonują „parlamenty młodzieżowe", powołano do życia inicjatywę „drużyn ludowych", które skupiają młodzież mającą docelowo wstąpić w szeregi lokalnej milicji, a w uczelniach działają ośrodki „komsomołu"[38].

Znamienne w tym kontekście są wyniki sondażu, w którym zapytano mieszkańców nieuznawanych „republik", kogo z grona znanych im dziennikarzy, aktorów, artystów, prezenterów telewizyjnych i polityków uważają za autorytety. Wśród najczęściej wymienianych postaci, czyli w pierwszej trójce, znaleźli się kolejno: prezydent Federacji Rosyjskiej Władimir Putin oraz Władimir Sołowjow i Olga Skabajewa, czołowa dwójka dziennikarzy-propagandystów telewizji rosyjskiej. Wśród 10 najczęściej wymienianych postaci nie znalazł się żaden ukraiński dziennikarz, twórca kultury czy polityk[39].

Po sześciu latach od rozpoczęcia działań militarnych na wschodzie Ukrainy mieszkańcy terenów okupowanych umocnili się w przekonaniu, że za wybuch konfliktu odpowiadają przede wszystkim władze ukraińskie (84,5% wskazań), następnie wśród winnych wymieniane są Stany Zjednoczone Ameryki (62%) oraz osoby

---

[35] *Звіт по проекту…*

[36] *Ibidem*.

[37] *Пропаганда в ОРДЛО: „Можемо повторити" або мілітаризація свідомості*, [on-line] https://www.iccrp.org/propaganda-v-ordlo-mozhemo-povtoryty-abo-militaryzacziya-svidomosti/ – 11 VII 2020.

[38] *Агенты Русского мира в оккупированном Донбассе,* [on-line] https://drive.google.com/file/d/1DOJEEUydWeW57V1sDIqAuNdv_ZbwzQT9/view – 11 VII 2020.

[39] *Звіт по проекту…*

wspierające Majdan na Donbasie (53%). Winę Rosji dostrzega zaledwie 9% badanych, jeszcze mniej wskazuje na władze DRL i ŁRL – 6%[40]. Mimo że w rezultacie wyborów prezydenckich i parlamentarnych na Ukrainie w 2019 r. doszło do głębokich zmian politycznych i personalnych, nie wpłynęło to znacząco na ewolucję stosunku mieszkańców terenów niekontrolowanych przez Kijów do ukraińskich władz centralnych. Także deklaracje nowego prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełeńskiego, w których mówił o szybkim zakończeniu konfliktu na wschodzie państwa i normalizacji relacji z Rosją, nie wzbudziły pozytywnej reakcji na terenach okupowanych.

Mieszkańcy położonych w obwodzie donieckim i ługańskim rejonów, które znajdują się pod kontrolą separatystów, wyrazili w badaniu sondażowym powszechny brak wiary w możliwość realizacji planu pokojowego zapowiadanego przez prezydenta Ukrainy W. Zełeńskiego. Ponad 85% ankietowanych było zdania, że jest to mało i bardzo mało prawdopodobne. Praktycznie identyczny rezultat odnotowano przy pytaniu o szanse prezydenta Zełeńskiego na przeprowadzenie skutecznych negocjacji z Federacją Rosyjską w sprawie okupowanego Donbasu (85% wskazań)[41].

Zła sytuacja społeczno-gospodarcza, wysokie bezrobocie, ograniczony dostęp do podstawowych usług, krytyczny stan infrastruktury zmuszają osoby zamieszkujące tereny okupowane do wyjazdów, czy to na Ukrainę, czy poza granice państwa ukraińskiego, głównie do Federacji Rosyjskiej[42]. Z przeprowadzonego sondażu wynika, że 38% ankietowanych podróżowało w ciągu ostatniego roku na tereny kontrolowane przez Kijów. Charakterystyczne, że im starsza grupa wiekowa, tym częstotliwość krótkoterminowych przejazdów na Ukrainę wzrasta. Wśród najmłodszych respondentów (18-24 lata) zaledwie 17% miało okazję opuścić tereny nieuznawanych „republik" i wyjechać na Ukrainę, w gronie osób najstarszych (ponad 65 lat) aż 63% w ciągu ostatnich 12 miesięcy przebywało na terenach kontrolowanych przez władze ukraińskie. Są to w większości emeryci, którzy chcąc otrzymać ukraińskie świadczenia, muszą zgłaszać się po nie osobiście w placówkach bankowych na terenie kontrolowanym przez Kijów.

Odmiennie prezentują się natomiast odpowiedzi na pytanie dotyczące ewentualnego wyjazdu z terenów okupowanych. O trwałej emigracji myśli co czwarty mieszkaniec rejonów okupowanych w obwodzie donieckim i 13% respondentów z ŁRL. Z punktu widzenia państwa ukraińskiego najbardziej niekorzystnie przedstawia się sytuacja w najmłodszej grupie wiekowej (18-24 lata). Co prawda młodzież mieszkająca na terenie nieuznawanych „republik" najliczniej rozważa wyjazd z terenów okupowanych, jednak jako kraj docelowy zdecydowana większość z nich (76%) wymieniła w sondażu Federację Rosyjską[43].

---

[40] *Ibidem*.

[41] *Ibidem*.

[42] *Про гуманітарну ситуацію на тимчасово непідконтрольних уряду територіях, проблеми переселенців та багато іншого – в інтерв'ю*, [on-line] https://tiny.pl/753lz – 11 VII 2020.

[43] *Звіт по проекту…*

Niestety Ukraina dopiero na przełomie 2019 i 2020 r. zaczęła intensywniej zabiegać o młodych ludzi z terenów okupowanych, zapowiadając przyjęcie rozwiązań ułatwiających m.in. uzyskanie ukraińskiego świadectwa urodzenia i paszportu. Młodzież z okupowanej części Donbasu ma mieć również możliwość zdalnej nauki języka ukraińskiego oraz historii Ukrainy. Zwiększona powinna także zostać liczba ukraińskich uczelni wyższych przyjmujących w ramach zamówienia rządowego kandydatów zamieszkujących nieuznawane „republiki"[44].

Rosja niezmiennie pozostaje liderką w gronie krajów obdarzanych największą sympatią przez mieszkańców okupowanych rejonów obwodu donieckiego i ługańskiego. Aż 84% procent ankietowanych stwierdziło, że ma pozytywny albo bardzo pozytywny stosunek do Federacji Rosyjskiej. Na drugim miejscu w tym sondażu znalazła się Białoruś (69% wskazań pozytywnych). Ukraina budzi pozytywne skojarzenia u co czwartego respondenta, większość z ankietowanych miała do niej stosunek obojętny, chłodny lub wrogi (łącznie 75% respondentów). Największą antypatią mieszkańcy rejonów kontrolowanych przez separatystów darzą NATO i USA (odpowiednio 84% i 77% wskazań). Charakterystyczny jest w danym przypadku także niewielki odsetek osób o stosunku obojętnym[45].

Bardzo jednoznaczne stanowisko mieszkańcy rejonów pozostających poza kontrolą Kijowa zajęli, udzielając odpowiedzi na pytanie o kierunek polityki zagranicznej Ukrainy, który byłby ich zdaniem gwarancją sukcesu dla państwa. Akceptowalne są tutaj wyłącznie warianty zakładające ścisłą współpracę lub bezpośrednią integrację Ukrainy z Federacją Rosyjską. Przy czym najwięcej zwolenników zyskał wariant przyłączenia Ukrainy do Rosji (78% wskazań), a także model łączący współpracę z FR przy jednoczesnym członkostwie w Unii Eurazjatyckiej i Unii Celnej (77%).

Osoby zamieszkujące tereny okupowane nie akceptują ukraińskiego zbliżenia z NATO i UE, dla przeważającej większości ankietowanych jest to kierunek w polityce zagranicznej, który generuje negatywny scenariusz rozwoju państwa i jako taki nie powinien być w ogóle brany pod uwagę. Powyższa, dosyć klarowna samoidentyfikacja polityczna w sferze relacji zewnętrznych przekłada się wprost na to, jak mieszkańcy terenów okupowanych w Donbasie widzą przyszłość nieuznawanych „republik". Połowa ankietowanych chciałaby, aby DRL i ŁRL stały się częścią Federacji Rosyjskiej, 16% wybrało wariant pełnej niezależności dla obu „republik", 13,5% optowało za wejściem w skład FR, ale przy zachowaniu specjalnego statusu, podobny odsetek respondentów chciałby uzyskać taki status w ramach Ukrainy. Zaledwie 5% badanych dopuszcza możliwość pełnej reintegracji terenów okupowanych w skład Ukrainy na zasadach obowiązujących do 2014 r. Warto również w tym

[44] *Володимир Зеленський провів нараду щодо розробки програми, яка мотивуватиме молодь з окупованих територій до збереження українського громадянства*, [on-line] https://president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-rozrobki-programi-ya-59729 – 12 VII 2020.

[45] *Звіт по проекту…*

miejscu zaznaczyć, że w przeprowadzonym sondażu praktycznie identyczne wyniki uzyskano przy pytaniu respondentów o ich wizję przyszłości całego Donbasu, nie tylko rejonów pozostających poza kontrolą Kijowa[46].

Podsumowanie

Resumując, możemy stwierdzić, że wizja świata, poczucie tożsamości oraz samoidentyfikacja mieszkańców okupowanych rejonów obwodu donieckiego i ługańskiego od 2014 r. są coraz intensywniej określane i kształtowane przez wpływy rosyjskie. Co ważne, kreowana przez rosyjską propagandę i władze „republikańskie" nowa „tożsamość regionalna" w okupowanym Donbasie ma charakter dyskursu jednowymiarowego, w ramach którego praktycznie nie istnieje poważna i otwarta na porozumienie postawa uwzględniająca racje „strony ukraińskiej". Mieszkańcy rejonów okupowanych w Donbasie żyją i funkcjonują od sześciu lat w całkowitej, wręcz totalnej opozycji wobec Kijowa, a także wobec Ukrainy. Sytuacja ta stawia pod znakiem zapytania plany władz ukraińskich, które pierwotnie zakładały jak najszybszą reintegrację wschodnich terenów kraju. Nieprzypadkowo, wraz z upływem czasu, na podstawie analizy sytuacji społecznej, nastrojów i poglądów mieszkańców terenów okupowanych na Ukrainie coraz częściej wskazuje się, że szybka reintegracja jest błędem, ponieważ może stanowić realne zagrożenie dla państwa ukraińskiego jako całości[47].

Bibliografia

Monografie

Karmazina M.S., *Polityczni identycznosti w suczasnij Ukrajini. Miska hromada Donecka*, Kyiw 2016.

Kulczyckyj S., Jakubowa Ł., *Trysta rokiw samotnosti. Ukrajinskyj Donbas u poszukach smysliw i Bat'kiwszczyny*, Kyiw 2020.

Polityczni aspekty kryzy na Donbasi: diahnostyka stanu ta napriamy wrehuluwannia. Analityczna dopowid', red. O.O. Rafalskyj, Kyjiw 2015.

Studenna-Skrukwa M., *Ukraiński Donbas. Oblicza tożsamości regionalnej*, Poznań 2014.

Кармазіна М.С., *Політичні ідентичності в сучасній Україні. Міська громада Донецька,* Киів 2016.

[46] *Ibidem*.

[47] *Швидка реінтеграція Донбасу – загроза державності України*, [on-line] https://drive.google.com/file/d/1nTOJTMEvRPDhcgs1iHgpfjz8hrxdi6Aw/view – 15 VII 2020.

Кульчицький С., Якубова Л., *Триста років самотності. Український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини*, Київ 2020.

Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання. Аналітична доповідь, ред. О.О. Рафальський, Київ 2015.

Artykuły naukowe

Gentile M., *West-oriented in the East-oriented Donbas: a political stratigraphy of geopolitical identity in Luhansk, Ukraine*, „Post-Soviet Affairs" 2015, Vol. 31, No. 3, s. 201-223, https://doi.org/10.1080/1060586x.2014.995410.

Haran O., Yakovlyev M., Zolkina M., *Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas*, „Eurasian Geography and Economics" 2019, Vol. 60, Issue 6, s. 684-708, https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1667845.

Kęsek R., *Funkcjonowanie linii rozgraniczenia na terenie wschodniej Ukrainy. Aspekty militarne, polityczne, gospodarcze i społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo Europy, bezpieczeństwo Polski*, t. 5: *Metamorfozy bezpieczeństwa. Teraźniejszość i przeszłość*, red. E. Maj *et al.*, Lublin 2017.

Kudelia S., van Zyl J., *In My Name: The Impact of Regional Identity on Civilian Attitudes in the Armed Conflict in Donbas*, „Nationalities Papers" 2019, Vol. 47, Issue 5, s. 801-821, https://doi.org/10.1017/nps.2019.68.

Majboroda O., *Konsolidacija ukrajinskoho suspilstwa w umowach rosijskoji ahresiji: probłema poszuku optymalnych politycznych riszen*, „Naukowi zapysky" 2017, Wyp. 5/6 (91/92).

Sasse G., Lackner A., *War and identity: the case of the Donbas in Ukraine*, „Post-Soviet Affairs" 2018, Vol. 34, s. 139-157, https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1452209.

Майборода О., *Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних політичних рішень*, „Наукові записки" 2017, Вип. 5/6 (91/92).

Netografia

Abibok J., *Na drodze do stworzenia „narodu Donbasu". Polityka tożsamości samozwańczych republik na wschodzie Ukrainy, Komentarze OSW*, nr 270, [on-line] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-06-06/polityka-tozsamosci-samozwanczych-republik-na-wschodzie.

Ahenty Russkoho myra w okkupyrowannom Donbasse, [on-line] https://drive.google.com/file/d/1DOJEEUydWeW57V1sDIqAuNdv_ZbwzQT9/view.

Analitycznyj zwit za rezultatamy sociołohicznoho doslidżennia „Osobływosti swidomosti ta identycznosti żyteliw pidkontrolnoji ta nepidkontrolnoji Ukrajini

terytorij Doneckoji obłasti": wysnowky ta rekomendaciji, [on-line] https://issuu.com/doncvu/docs/donetsk_region_identity.

Hromadska dumka: pidsumky 2013 roku, [on-line] https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2013-roku.

Mostowa Ju., Rachmanin S., Wedernikowa I., *Piwdennyj Schid: hiłka derewa naszoho*, [on-line] https://zn.ua/ukr/internal/pivdenniy-shid-gilka-dereva-nashogo-_. html.

Peredwyborna prohrama politycznoji partiji „Opozycijna płatforma – Za żyttia". „Myr! Widpowidalnist'! Turbota"!, [on-line] https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html.

Predstawyteły DNR, ŁNR y rehyonow Ukrayny obiawyły w Donecke o sozdanyy hosudarstwa Małorossyja, [on-line] https://dan-news.info/politics/predstaviteli-dnr-lnr-i-regionov-ukrainy-obyavili-v-donecke-o-sozdanii-gosudarstva-malorossiya. html.

Pro humanitarnu sytuaciju na tymczasowo nepidkontrolnych uriadu terytorijach, probłemy peresełenciw ta bahato inszoho – w interwju, [on-line] https://tiny.pl/753lz.

Propahanda w ORDŁO: „Możemo powtoryty" abo militaryzacija swidomosti, [on-line] https://www.iccrp.org/propaganda-v-ordlo-mozhemo-povtoryty-abo-militaryzacziya-svidomosti/.

Ricznycia Majdanu – opytuwannia hromadskoji ta ekspertnoji dumky, [on-line] https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki.

Sbornyk materyałow Perwoj naucznoj konferencyy ystorykow DNR. Ystoryja Donbassa: anałyz y perspektywy, [on-line] https://mid-dnr.su/media/uploads/sbornik29.11.15.pdf.

Szwydka reintehracija Donbasu – zahroza derżawnosti Ukrajiny, [on-line] https://drive.google.com/file/d/1nTOJTMEvRPDhcgs1iHgpfjz8hrxdi6Aw/view.

Tolko piat' ballow! Kak ydet bor'ba za szkolnykow samoprowozhłaszennych respubłyk Donbassa, [on-line] https://novayagazeta.ru/articles/2019/09/03/81826-tolko-pyat-ballov?utm_source=tw&utm_medium=novaya&utm_campaign=moya-dochka--pomnyu--pervyy-klass-zakonchil.

U Rosiji zajawyły, szczo wydały majże 200 tysiacz swojich pasportiw żytelam Donbasu, [on-line] https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/2/7236415/.

Wijna na Donbasi: realiji i perspektywy wrehuluwannia, [on-line] http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.

Wołodymyr Zełenskyj prowiw naradu szczodo rozrobky prohramy, jaka motywuwatyme mołod' z okupowanych terytorij do zbereżennia ukrajinskoho hromadianstwa, [on-line] https://president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo -rozrobki-programi-ya-59729.

Wystup Prezydenta Ukrajiny Wołodymyra Zełenskoho na Miunchenskij bezpekowij konferenciji, [on-line] https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-myunhens-59817.

Wysznewskyj Ju., *Demohrafija ORDŁO*, [on-line] https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/demographiya-ordlo.html.

Zwit po proektu „Socialno-polityczni nastroji żyteliw czastyny Doneckoji ta Łuhanskoji obłastej, jaki tymczasowo ne znachodiat'sia pid kontrołem Ukrajiny", [on-line] https://www.slideshare.net/UIFuture/ordlo-zvit-lystopad.

Агенты Русского мира в оккупированном Донбассе, [on-line] https://drive.google.com/file/d/1DOJEEUydWeW57V1sDIqAuNdv_ZbwzQT9/view.

Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження „Особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної та непідконтрольної Україні територій Донецької області": висновки та рекомендації, [on-line] https://issuu.com/doncvu/docs/donetsk_region_identity.

Виступ Президента України Володимира Зеленського на Мюнхенській безпековій конференції, [on-line] https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-myunhens-59817.

Вишневський Ю., *Демографія ОРДЛО*, [on-line] https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/demographiya-ordlo.html.

Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання, [on-line] http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.

Володимир Зеленський провів нараду щодо розробки програми, яка мотивуватиме молодь з окупованих територій до збереження українського громадянства, [on-line] https://president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-rozrobki-programi-ya-59729.

Громадська думка: підсумки 2013 року, [on-line] https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2013-roku.

Звіт по проекту „Соціально-політичні настрої жителів частини Донецької та Луганської областей, які тимчасово не знаходяться під контролем України", [on-line] https://www.slideshare.net/UIFuture/ordlo-zvit-lystopad.

Мостова Ю., Рахманін С., Ведернікова І., *Південний Схід: гілка дерева нашого*, [on-line] https://zn.ua/ukr/internal/pivdenniy-shid-gilka-dereva-nashogo-_.html.

Передвиборна програма політичної партії „Опозиційна платформа – За життя". *„Мир! Відповідальність! Турбота"!*, [on-line] https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html.

Представители ДНР, ЛНР и регионов Украины объявили в Донецке о создании государства Малороссия, [on-line] https://dan-news.info/politics/predstaviteli-dnr-lnr-i-regionov-ukrainy-obyavili-v-donecke-o-sozdanii-gosudarstva-malorossiya.html.

Про гуманітарну ситуацію на тимчасово непідконтрольних уряду територіях, проблеми переселенців та багато іншого – в інтерв'ю, [on-line] https://tiny.pl/753lz.

Пропаганда в ОРДЛО: „Можемо повторити" або мілітаризація свідомості, [on-line] https://www.iccrp.org/propaganda-v-ordlo-mozhemo-povtoryty-abo-militaryzacziya-svidomosti/.

Річниця Майдану – опитування громадської та експертної думки, [on-line] https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki.

Сборник материалов Первой научной конференции историков ДНР. История Донбасса: анализ и перспективы, [on-line] https://mid-dnr.su/media/uploads/sbornik29.11.15.pdf.

Только пять баллов! Как идет борьба за школьников самопровозглашенных республик Донбасса, [on-line] https://novayagazeta.ru/articles/2019/09/03/81826-tolko-pyat-ballov?utm_source=tw&utm_medium=novaya&utm_campaign=moya-dochka--pomnyu--pervyy-klass-zakonchil.

У Росії заявили, що видали майже 200 тисяч своїх паспортів жителям Донбасу, [on-line] https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/2/7236415/.

Швидка реінтеграція Донбасу – загроза державності України, [on-line] https://drive.google.com/file/d/1nTOJTMEvRPDhcgs1iHgpfjz8hrxdi6Aw/view.

Monografia zawiera istotne spostrzeżenia z zakresu ukrainoznawstwa, szczególnie aktualne i potrzebne dziś, w dobie walki Ukrainy, niepodległej przecież od 1991 r., o integralność terytorialną i zachowanie tożsamości narodowej, pielęgnowanie pamięci historycznej i dalsze budowanie nowoczesnego społeczeństwa europejskiego. Monografia z pewnością zainteresuje kulturoznawców, literaturoznawców, historyków i socjologów, a także wszystkich tych, którym nieobce są zagadnienia z zakresu ukrainoznawstwa oraz wschodoznawstwa.

z recenzji
dr hab. Anny Horniatko, prof. UAM

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA Sp. z o.o. Kraków

ISBN 978-83-8138-333-2

9 788381 383332

https://akademicka.pl